

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ СИСТЕМ ВІДКРИТОЇ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ У МОДЕЛЯХ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДИНАМІКИ

Сергій Прийма

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Анотація:

Досліджено особливості функціонування та розвитку систем відкритої освіти дорослих як соціокультурних об'єктів. Показано, що розуміння динаміки соціокультурних явищ і процесів є ефективним способом вивчення соціокультурної реальності на сучасному етапі розвитку людської цивілізації. Дійдено висновку про підпорядкування процесів функціонування та розвитку систем відкритої освіти дорослих універсальній парадигмі розвитку соціуму та їх відповідність лінійно-циклічно-спіральної схемі фрактальної природи, яка й визначає тенденції подальшого розвитку систем відкритої освіти дорослих.

Ключові слова:

соціокультурна динаміка; відкрита освіта; освіта впродовж життя; освіта дорослих; системи відкритої освіти дорослих; лінійно-циклічно-спіральної схема розвитку соціокультурних систем.

Анотация:

Прийма Сергей. Исследование особенностей развития систем открытого образования взрослых в моделях социокультурной динамики. Исследованы особенности функционирования и развития систем открытого образования взрослых как социокультурных объектов. Показано, что понимание динамики социокультурных явлений и процессов является эффективным способом изучения социокультурной реальности на современном этапе развития человеческой цивилизации. Сделан вывод о подчинении процессов функционирования и развития систем открытого образования взрослых универсальной парадигме развития социума и их соответствие линейно-циклічно-спіральної схемі фрактальної природи, которая и определяет тенденции дальнейшего развития систем открытого образования взрослых.

Ключевые слова:

социокультурная динамика; открытое образование; образование в течение жизни; образование взрослых; системы открытого образования взрослых; линейно-циклічно-спіральної схема развития социокультурных систем.

Resume:

Pryima Serhii. Study of features of open adult education systems in models of socio-cultural dynamics.

The features of functioning and development of open adult education systems as socio-cultural objects have been studied in the article. It is shown that understanding the dynamics of socio-cultural phenomena and processes is an effective way to study socio-cultural reality at the present stage of human civilization. The conclusion has been drawn on subordination of functioning and development of open adult education systems to the universal paradigm of society development and their compliance with linear-cyclic-spiral scheme of a fractal nature which determines the tendencies for further development of open adult education systems.

Key words:

socio-cultural dynamics, open education, lifelong education, adult education, open adult education systems, linear-cyclic-spiral scheme of socio-cultural systems development.

Постановка проблеми. Стратегія становлення й розвитку людської цивілізації нерозривно пов'язана з розумінням відкритого суспільства як форми реалізації розумності людини, чинника її соціалізації. Водночас складність і динамізм тих змін, що характеризують сучасний етап розвитку людської цивілізації, якнайкраще відображає концепція відкритих суспільств знання, сутність якої полягає в сприянні формуванню однієї з найважливіших компетентностей особистості – «навчитися вчитися» за умови включення всіх членів суспільства в процес вироблення й активного споживання знання впродовж життя. В умовах розвитку відкритих суспільств знання дієвим механізмом соціально-культурного прогресу, пріоритетним напрямом державної політики щодо підтримки особистісного потенціалу кожного члена суспільства має стати відкрита освіта, зокрема відкрита освіта дорослих, яка забезпечила б ідентифікацію та підтримку індивідуальних освітніх траєкторій особистості, сприяла б розвитку її здатності «включатися» в освітній процес упродовж усього життя для забезпечення сталого й збалансованого розвитку як самої особистості, так і суспільства в цілому.

Для практичної реалізації ідей відкритої освіти дорослих створюються відповідні

системи, представлені діалектичною інтегрованою єдністю цілісної сукупності їх суттєвих елементів і зв'язків між ними, виділених з середовища системи освіти за ознакою належності цих елементів і зв'язків до реалізації цілей і принципів функціонування та розвитку відкритої освіти дорослих.

Необхідною умовою дослідження тенденцій розвитку систем відкритої освіти дорослих є вивчення нелінійної динаміки їх функціонування й розвитку, що дає змогу науково обґрунтувати концепцію проектування і функціонування систем відкритої освіти й уможливує ефективно управління ними з урахуванням феномена самоорганізації та саморозвитку в умовах глобалізованого суспільства знання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження закономірностей розвитку суспільства започаткували Г. Бейтсон, Д. Бом, Н. Бор, С. Гроф, Ф. Капра, Р. Шелдрейк, І. Пригожин, В. Вернадський, П. Тейяр де Шарден, О. Шпенглер та інші вчені, які у своїх наукових працях заклали основи холістично-циклічної парадигми еволюції, людської історії з акцентом на вивченні інваріантних відносин, а не епізодичних, окремих сутностей, що знайшло відображення в цілісно-циклічному підході до вивчення

розвитку людини й суспільства. Так, у роботі І. Пригожина [11] наголошується на тому, що порядок підтримується завдяки флуктуаціям, а власне розвиток доцільно розглядати як процес послідовної зміни станів хаосу й упорядкованості. На сучасному етапі розвитку людської цивілізації особливостям функціонування й розвитку суспільств присвятили свої дослідження О. Вознюк, О. Донченко, А. Євтодук, Ю. Павленко та інші науковці.

Формулювання цілей статті. Проте системи відкритої освіти дорослих як соціокультурні об'єкти й динаміка їх функціонування та розвитку в умовах становлення відкритих суспільств знання не знайшли відображення в роботах вказаних авторів. Таким чином, *мета публікації* полягає в дослідженні особливостей функціонування й розвитку систем відкритої освіти дорослих.

Робота підготовлена відповідно до тематичного плану наукових досліджень Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (проект фундаментального дослідження за рахунок видатків державного бюджету «Людиновимірність гармонізації культурно-освітнього простору майбутніх педагогів» ДР № 0113U000293, індивідуальний розділ – «Теоретико-методологічні засади проектування і функціонування систем відкритої освіти дорослих в Україні»).

Виклад основного матеріалу дослідження. Обґрунтування перспектив розвитку систем відкритої освіти дорослих в Україні передбачає вивчення особливостей соціокультурної динаміки, зокрема закономірностей розвитку суспільних інституцій. Німецький філософ і культуролог ХХ ст. О. Шпенглер у своїй роботі [14] твердив, що цивілізацію можна порівняти з організмом, а отже, для неї характерні періоди дитинства (тоталітарне суспільство), юності (авторитарне), зрілості (ліберальне) й старості (демократичне). Критикуючи О. Шпенглера, сучасна українська дослідниця О. Донченко наголошує, що «в парадигмі циклічності немає початку й кінця. Кожному такому періоду відповідає певна соціальна структура (вертикальна або горизонтальна владно-підвладна структура, тип організації школи й освіти в цілому, стиль і стан науки, шляхи досягнення влади тощо), окремий соціально-психологічний клімат, «дух» суспільства, морально-ціннісні пріоритети, ставлення народу до влади, роботи та їх поєднання, домінуючий масовий настрій, поведінкові настанови, тип порядку тощо» [5, с. 56–60]. Науковець переконливо доводить, що, незважаючи на брак характеристик перехідних

етапів, ці схематичні ознаки дають змогу кожному соціуму «впізнати себе в дзеркалі пропонованої моделі» й, за потреби, скоригувати свій шлях розвитку відповідно до нагальних соціальних змін. Для виконання цього завдання автор пропонує змінювати засадничі фрактали (тип організації, стиль влади, властивості політичних партій, культури, ідеології тощо), які, по суті, є структурними компонентами суспільства.

Деталізуючи цілісно-циклічний підхід до вивчення розвитку людини й суспільства, О. Вознюк наводить моделі соціально-особистісної динаміки, що змінюють одна одну в процесі онто- й соціогенезу, а також відображають загальну закономірність розвитку людини й суспільства. Аналізуючи такі соціально-економічні моделі розвитку людства, науковець пропонує звернутися до концепції функціональної асиметрії півкуль головного мозку людини. На думку О. Вознюка, півкульова динаміка відображає динаміку суспільства, природи та космосу в цілому, а людина й навколишній світ – єдині [3, с. 135]. Характеризуючи п'ять базових моделей динаміки соціумів, що віддзеркалюють п'ять станів індивідуальної та соціальної психіки (правопівкульовий, перехідний, лівопівкульовий, перехідний, знову правопівкульовий), науковець зауважує, що п'ять етапів розвитку соціумів у межах одного циклу відповідають п'яти фазам коливання маятника, що відображає конфігурацію хвилі як способу реалізації будь-якої зміни, будь-якого розвитку. Ця конфігурація в найбільш загальній формі має вигляд синусоїди. За О. Вознюком, якщо за початкову й заключну фази синусоїди прийняти її точку максимуму, то візуалізуються п'ять базових елементів: точки максимуму, нуль функції, мінімуму, знову нуль функції, точка максимуму, куди синусоїда повертається [3, с. 148]. Учений припускає, що в соціально-психологічному житті суспільства спостерігаються періодичні процеси – коливання між пануванням настроїв, типових для лівої (20–25 років) і правої (20–25 років) півкуль [3, с. 135]. О. Вознюк підкреслює, що розвиток доцільно розглядати як синергетичну схему чергування ієрархічної та деієрархічної фаз будь-якої системи, коли система проходить нейтральну біфуркаційну точку свого розвитку (стан динамічного хаосу, що є впорядкованою й такою, що впорядковує, сутністю). У такому разі процес розвитку набуває такого вигляду: ієрархічний стан системи (тезис) → стан динамічного хаосу (синтез) → деієрархічний стан системи (антитезис). З огляду на це, О. Вознюк твердить про наявність універсальної лінійно-циклічно-спіральної схеми розвитку, що

реалізується в спіралеподібно укладених і таких, що переходять один в одного, періодах і відрізняються тріадними діалектичними циклами, які за своєю природою є фрактально-хвильовими [3, с. 160]. Як свідчить аналіз наукових джерел, цілісного синтетичного розуміння соціальних процесів можна досягти шляхом реалізації моделі фрактальної природи людини та соціуму. Спостереження за соціоструктурними процесами, на думку О. Донченко, дає змогу виявити наявність у житті соціуму такої, майже математичної закономірності, як фрактальність соціуму, що означає ніби його клітинну структуру, яка формується в процесі не випадкової/локальної фракталізації (розмноження за певним локальним принципом) різних суспільних структур. Дослідниця переконливо доводить, що фрактальність соціуму загалом є його властивістю визначати себе за допомогою різних фрактальних структур. А безліч останніх, так само, концентруються навколо власних матриць, що різняться не тільки своїм призначенням, а й психосоціальним типом, у якому криються цінності, змісти й можливості для виконання відповідного завдання.

Результати аналізу праць О. Донченко свідчать про те, що будь-який соціум має певний, принаймні необхідний, набір цих матриць, системна робота яких не тільки віддзеркалює, а й визначає якість життя в соціумі й психосоціальне самопочуття людей у ньому. Саме з цього повинна починатися сфера розумного управління такою системою. Цілком очевидно, коли йдеться про людину, це стосується насамперед її психіки – надскладної, нелінійної тощо системи субстанційно-універсальної природи. Психофрактал, як втілений фрагмент універсальної психіки, виражає сутність людини природної – Homo Naturalis. Його призначення – функціонувати в ролі глибинного, доцільного, досконалого психічного регулятора, що найбільш адекватно «вбудовує» свого носія в те середовище, яке доля визначила йому як середовище існування. Цей елемент, створений розумною природою й не без допомоги Бога (у будь-якому його трактуванні), є механізмом, що найбільш ефективно інсталює людину в середовище її існування. Так, у кожного індивіда свій психофрактал, а індивідів – мільйони. Слід додати, що результати спостережень, емпіричні й теоретичні узагальнення містять матеріал, що підтверджує наявність деяких психофрактальних матриць або локалізованих метапрограм, що притягають до себе своїм ціннісним змістом певні структури людей і породжують з їх допомогою безліч самоподібних суспільних структур. Матрична фракталізація є одним

з неусвідомлюваних (самоорганізованих, природних) процесів структурування суспільства. Саме ступінь співвідношення й ставлення одних до інших тих або тих психофрактальних матриць у суспільстві формує його соціетальний психофрактал. Останній, так само, являє собою сукупність суспільних структур, кожна з яких, з одного боку, є соціетальним фракталом суспільства, а з іншого – фракталом певної психофрактальної матриці.

Отже, будь-яка соціальна суспільна або інституціональна структура (людина, група, організація, ідеологія, культура, економіка, освіта тощо) має власну психофрактальну метапрограму. Соціальний інтелект не може успішно виконувати свої функції без урахування соціетального психофракталу соціуму, тобто заданої певними надособистісними умовами даності [4, с. 281]. О. Донченко переконливо доводить, що фрактал – це, передусім, енерго-інформаційний носій психосоціальної інформації. Українські вчені, продовжує дослідниця, знайшли ще одну польову частку – інформаціон, яка, можливо, «транспортує» й розподіляє ту чи іншу інформацію за фракталами. Таким чином, психосоціальний простір, насичений інформацією та енергією, – не містика й не метафора, а цілком реальний, уречевлений (хоч і невидимий) програматор соціального життя [5, с. 92]. Водночас фрактал – це структура-частка або матриця, у якій не тільки відтворюється певне реальне ціле, а й міститься інформація про його ідеальний («правильний») стан. Це своєрідний інформаційно-енергетичний ген онтопсихосоціальності, який утримує «запис» певної ідентичності з усіма її «гріхами» й можливостями спокутати їх. Власний фрактал притаманний Людству, так само його мають й усі соціуми, спільноти й люди на Землі. Тривале витіснення будь-яких складників ідеального фракталу (як наслідок дистресового досвіду) з його реальної втіленості призводить до формування певних постійних або тимчасових дисгармонійностей носіїв цієї неповної структури, яка все одно буде прагнути до самодостатньої запрограмованої повноти й спрямовувати в заданому напрямі психоонтологію суб'єкта-носія фракталу [5, с. 92–93].

Глибинним і засадничим проявом фрактальної природи соціумів постає, на думку О. Донченко, архетип (архе – букв. першоджерело, першооснова культури, менталітету, становлення й розвиток культурних і соціальних моделей, які визначають форму людського буття в цілому). Його можна розуміти як «форму колективного несвідомого»

(надособистісне начало людської психіки) й співвідносити з тим, що древні називали зв'язком усього з усім. Поняття архетипу корелює з холономним світоглядом, нелінійним, циклічним поглядом на життя. За Юнгом, архетип – безпрецедентна, успадкована несвідома форма або образ. Цей складник психічної структури може спонтанно виявляти себе в будь-який час, але як форма набуває змісту тільки за умови наповнення її матеріалом свідомого досвіду. Інакше кажучи, сам архетип – це формотворча здатність, можливість форми. Водночас, цей феномен психоїдного походження можна вважати «соціальним кумулятивним феноменом», своєрідним «мотиваційним геном», який транслює від покоління до покоління досвід, накопичений людством. Саме тому аналіз архетипів є цілком адекватним методом дослідження менталітету, праісторії та майбутніх суспільних утворень [5, с. 46], що дає змогу пояснити феномен багаторазового повторення історичних подій в інтервалах цілісного історичного проміжку часу. Отже, історична синхронія відображає, як саме «минулі століття накручуються на вічність» і пояснює феномен «раннього характеру майбутнього». Як свідчить аналіз наукових джерел [9, с. 390], для історії характерна закономірність, відповідно до якої явища, що чітко виокремлюються на ранніх етапах розвитку будь-якого суспільства (соціуму, етносу, цивілізації тощо), обов'язково розвиватимуться в його пізніх фазах, причому в панівних, всеосяжних формах.

Цей феномен підтверджують і синергетичні закони, завдяки яким було виявлено наявність «петель антиципації» (С. Кримський), коли в нелінійних системах перебіг процесів відбувається так, немовби вони мали місце в повному обсязі системи в минулому, а в певних ланках так, якими вони мають бути в майбутньому. При цьому ці процесуальні ланки наявні й у теперішньому [11, с. 270].

Вважаємо за доцільне наголосити, що процеси становлення й розвитку суспільства знання супроводжуються викликами, які потребують належного реагування на них. Зокрема є доволі високий ризик прийняття «єдино правильної» моделі, що відповідає винятково потребам економіки знання, яка сформувалася в найбільш розвинених країнах. Використання такої моделі призвело б до появи нових форм відчуження й розриву як цифрового, так і когнітивного не тільки між найбільш розвиненими країнами й усіма іншими, а й усередині кожної з країн. Шанси на успіх матимуть тільки індивідуальні підходи, які не будуть відірвані від реальності й урахуватимуть особливості економіки, що

розвивається. Економіка знання як така не може стати підґрунтям суспільств знання, адже не відтворює повною мірою всіх вимірів знання, що пов'язані, окрім усього іншого, з певними цінностями. Серед таких цінностей доцільно виділити прагнення до ефективного спільного використання знання.

Як справедливо зауважує А. Євтюк, головні тенденції розвитку вітчизняної освітньої галузі й педагогічної думки доцільно розглядати крізь призму рефлексії їх розвитку з позиції синергетичного дискурсу, оскільки процес розвитку освіти в Україні був і залишається синергетичним за своєю суттю через те, що він був одночасно і наслідком, і засобом структурування та самоорганізації культури України. Сам поступальний розвиток освіти забезпечувався постійною зміною й взаємодією складників синергетичної дихотомії – упорядкованості та хаосу, тобто відносно стабільних періодів структурування освітнього простору й локальних кризових станів [7, с. 125–127]. За О. Вознюком, такий процес розвитку освіти відображається в синергетиці у вигляді моделі руху системи від стану ієрархізації до деієрархізації й навпаки, що позначається на виникненні й нівелюванні кризових нестабільних станів, які зумовлюють або перехід до нового витка розвитку, або призводять до занепаду. При цьому цей розвиток регулюється певними атракторами як еволюційними цілями, на які орієнтується розгортання процесів розвитку системи [3, с. 216], і підпорядковується універсальній синергетичній парадигмі розвитку. Сутність цієї парадигми, як зазначає О. Вознюк, полягає в тому, що головною характеристикою світу, у якому ми живемо, є його двоїстість, поділ на праве та ліве. Загальна дихотомія – це чи не єдина особливість нашого світу, яку важко заперечити. Дуалістичність є концептуальною основою руху, зміни, розвитку, оскільки дуалізм втілює стани нерівності, невідповідності, неоднаковості, протиріччя, що передбачає взаємовплив, взаємодію, рух як результат і спосіб реалізації цих станів. Загальна вселенська дихотомія відображає діалектичне джерело руху й розвитку – боротьбу протилежностей. У найзагальнішому схематичному вигляді цей процес можна спостерігати у формі розвитку діалектичної суперечності в самій суті всіх речей, що проходить такі стадії своєї еволюції: тотожність → відмінність і протилежність → нова тотожність, у якій усуваються суперечності між протилежностями. Наявний також процес розщеплення (порушення) стану цілісності (тотожності протилежностей) предметів і явищ, що розвиваються, і, зрештою, відновлення цієї

цілісності на найвищому еволюційному витку розвитку. Ця гегелівська схема цілком діалектична [3, с. 313]. Гранично просто вона ілюструється думкою Г. Плеханова [10, с. 693], що будь-яке явище наприкінці свого розвитку перетворюється на свою протилежність; але оскільки нове, протилежне першому, явище також перетворюється на свою протилежність, то третя фаза розвитку формально схожа на першу. На думку О. Вознюка [3, с. 313–314], важливим є те, що зазначений діалектичний процес, який фіксує формальну тотожність першої і третьої (останньої) фаз розвитку будь-якого явища, знаходить відображення в психологічних дослідженнях, які виявляють так зване про- і ретроградне гальмування, коли ряди елементів, які утримуються в пам'яті людини, утворюють особливі структури, де початкові й кінцеві елементи мають перевагу. Зазначена схема розвитку діалектичного протиріччя, яка фіксує повторювальну (циклічну) зміну двох протилежних станів – цілісності й дискретності (відображених у категоріях єдиного й множинного) – є універсальною. Свого часу П. Анохін [1, с. 14] підкреслював, що в широкому біологічному розумінні, так само, як і з погляду філософського аналізу ролі просторово-часової структури світу, рух матерії за послідовними фазами, що ритмічно повторюються, є універсальним законом, який визначає основну організацію живих істот на нашій планеті.

Як свідчить аналіз наукових джерел, будь-який рух реалізується як коливально-хвиляста зміна, яка вивчається теорією коливань і, відповідно до ідей Л. Мандельштама, оперує певною універсальною мовою, що дає змогу кристалізувати універсальні знання, які застосовуються до всіх галузей людської діяльності й пізнання. Отже, будь-який рух реалізується у вигляді коливання, яке фіксує висхідну й низхідну тенденції розвитку. Як справедливо зауважує О. Вознюк [3, с. 104], узагальненою формою цього коливання є хвиля, конфігурація якої в найпростішому й цілісному вигляді набуває форми синусоїди. Структурно синусоїда виявляється єдністю двох аспектів – висхідної та низхідної ланок хвилі, які діалектичним чином переходять одна в одну через точку максимуму (чи мінімуму) синусоїди. При цьому, продовжує дослідник, висхідна й низхідна ланки синусоїди, як динамічні рухомі аспекти будь-якого процесу, мають точки «стабілізації» – нулі функції, де спостерігається зміна швидкості (інтенсивності) процесу – від збільшення й до зменшення (або навпаки).

Отже, будь-який процес, зокрема й соціокультурний, відображає три стани: точку стабілізації (три нулі функції) процесу (де він

являє собою внутрішньо гомеостатичну, структурно й динамічно збалансовану, зрівноважену сутність); точку загострення (термін синергетики, який позначає момент різкої зміни модальності процесу – це дві точки – точки максимуму й мінімуму); точку динаміки, тобто ланки (сегмента) синусоїди між двома вказаними точками – стабілізації та загострення. Детальний опис поведінки системи в усіх трьох станах руху навів О. Вознюк [3, с. 104–105]. Він переконливо довів, що в точці стабілізації процес виявляється дещо стабільним і цілісним, оскільки в ній актуалізується феномен зв'язку всіх аспектів процесу. Натомість у точці загострення, де відбувається різка зміна модальності процесу, його параметрів, реалізується взаємодія попереднього й наступного етапів процесу, коли минуле й майбутнє немовби «стикаються» й взаємодіють, реалізуючи принцип становлення. У точці динаміки процес реалізується як рух, зміна в чистому вигляді. Важливо наголосити, що такий цілісно-циклічний підхід до вивчення розвитку людини й суспільства покладено в основу універсальної схеми будь-якого руху, зміни, яку О. Вознюк називає *універсальною парадигмою розвитку*.

Доповнює картину цілісного синтетичного розуміння соціальних процесів модель фрактальної природи людини та соціуму, яка, за твердженням О. Вознюка [3, с. 142], є його властивістю визначати себе за допомогою різних фрактальних структур, які так само концентруються навколо власних матриць, що різняться не тільки своїм призначенням, а й психосоціальним типом, який містить цінності, змісти й можливості для виконання цього завдання. Як зазначає О. Донченко, фрактали стають зручними моделями для опису процесів, які раніше вважалися неупорядкованими й такими, що не можуть бути відображені. Фрактальний підхід ураховує самоафінну природу середовища [5, с. 44]. Обґрунтовуючи концепцію психофракталу, дослідниця розглядає фрактал як елемент, який об'єднує макро- і мікросвіт, і наголошує, що феномен фракталу об'єднує те, що може бути позначене структурною одиницею всіх живих, нелінійних, відкритих, найскладніших систем, які самоорганізуються (при цьому людина не є винятком). Отже, йдеться про Всесвіт, Землю, природу Землі (разом зі світом тварин) і людину [4, с. 24]. За О. Вознюком, саме фрактальна геометрія як методологічний принцип цілісності й самоподібності дисипативних систем широко використовується в наукових розвідках ХХ–ХХІ ст. [2, с. 129].

З огляду на викладений матеріал, погоджуємося з О. Вознюком, який твердить

про наявність універсальної лінійно-циклічно-спіраліної схеми розвитку [3, с. 34]. Її особливість полягає в тому, що вона реалізується за допомогою спіралеподібно укладених і таких, що переходять один в одного, різних за розмірами триадних діалектичних циклів, які мають фрактально-хвильову природу.

Ілюстрацію феномена фрактально-голограмної вкладеності різних циклів розвитку слугує модель, розроблена М. Александровим (рис. 1).

Проте нам більше імпонує підхід, обґрунтований О. Вознюком [2]. На схемі одночасно зображені три цикли – локальний, глобальний і мегаглобальний (рис. 2).

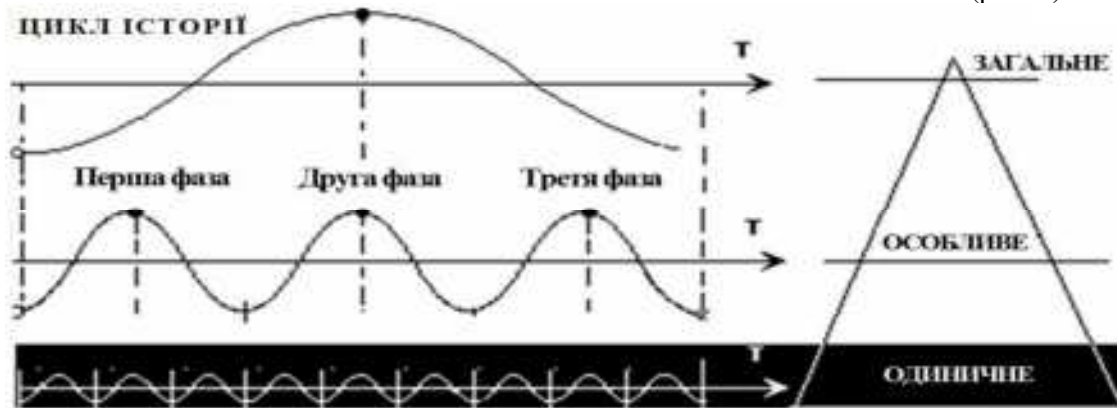

Рис. 1. Ілюстрація феномена фрактально-голограмної вкладеності різних циклів розвитку (за М. Александровим)

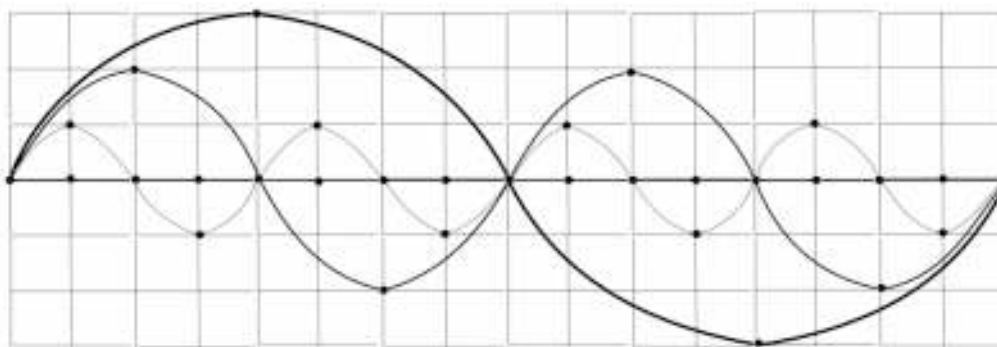

Рис. 2. Фрактальна вкладеність трьох циклів – локального, глобального й мегаглобального (за О. Вознюком)

Наведені О. Вознюком фрактально-вкладені цикли, по-перше, мають різну кількість етапів свого розгортання й, по-друге, локальний цикл характеризується тим, що деякі його етапи підсилюються одним чи навіть двома етапами більш масштабних циклів, а деякі, навпаки, послаблюються.

Як ми зазначали в роботі [12], найбільш придатною моделлю розвитку систем відкритої освіти дорослих є логістична функція (S-траєкторія). Саме логістична функція й відповідає за «спіраліну» частину схеми розвитку. Посилена або послаблена на тому чи іншому етапі локального, глобального чи мегаглобального рівня вона відображає лінійно-циклічно-спіраліну схему розвитку систем відкритої освіти дорослих, яку ми й використаємо в нашій роботі. Розглянемо це детальніше.

Передусім, визначимося з локальним, глобальним і мегаглобальним рівнями, які впливають (посилують чи послаблюють)

на розвиток систем відкритої освіти дорослих. На локальному рівні буде відображено розвиток освіти дорослих без зіставлення з відкритістю освіти. На глобальному рівні – відтворено етапи розвитку суспільства, які визначали особливості розвитку систем відкритої освіти (ураховується вплив відкритості освіти й суспільства). Мегаглобальний рівень відображає уявлення про відкритість, зокрема відкритість освіти й в освіті, як сучасне світобачення.

Розглянемо локальний рівень. У дослідженні Л. Сігасвої [13] обґрунтована періодизація розвитку освіти дорослих в Україні в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. Згідно з цією періодизацією, виокремлено чотири основні етапи: перший (50–60-ті роки ХХ ст.) – етап післявоєнного відродження, що характеризується ліквідацією неписьменності населення, зростанням кількості загальноосвітніх вечірніх шкіл для дорослих, поширенням нових форм роботи з дорослими в гуртках грамоти, на будівництвах, у школах,

у вільний від роботи час, уніфікацією навчальних планів і програм, політизацією навчання, керівництвом освітою з боку партійних і центральних органів влади; другий (70–80-ті роки ХХ ст.) – етап поширення ідеї неперервного навчання, на якому започатковується проведення наукових досліджень з проблем неперервної освіти й освіти дорослих, створення мережі установ післядипломної освіти дорослих, подальша політизація навчання; третій (початок 90-х рр. ХХ – кінець ХХ ст.) – перехідний від епохи тоталітаризму до демократичних дій у суспільстві й освіті, що характеризується кардинальними змінами в політичному та соціокультурному житті суспільства, виникненням після розпаду СРСР нової держави – України, розвитком ринкових відносин, змінами в структурі освітніх установ країни; четвертий етап (початок ХХІ ст.) – етап розвитку освіти дорослих у незалежній Україні, який триває й дотепер і характеризується модернізацією національної системи освіти, зокрема й освіти дорослих, розвитком міжнародної співпраці та інтеграції у сфері освіти дорослих, пристосуванням до нових реалій установ підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів, появою недержавних (приватних і громадських) установ і організацій, що пропонують програми неформальної економічної, політичної, цивільної, екологічної, професійної та інших видів освіти, інформатизацією освіти.

Дослідження О. Огієнко [8] присвячено виявленню тенденцій розвитку освіти дорослих у скандинавських країнах у другій половині ХХ ст. з метою запозичення позитивних ідей, допомоги в пошуку й осмисленні шляхів реформування освіти дорослих в Україні з урахуванням світових тенденцій. Дослідниця акцентує увагу на тому, що на етапах становлення освіти дорослих в Україні та Скандинавії мала схожі підходи (соціальна орієнтованість освіти дорослих), концептуальні засади (мета, функції, принципи), форми й методи, що носили гуманістичний, демократичний характер. Після 20-х років ХХ ст. скандинавські країни продовжили розвиток соціально-орієнтованої системи освіти дорослих, тому одним зі шляхів розв'язання проблем освіти дорослих в Україні може стати використання позитивних ідей скандинавського досвіду.

Оскільки розвиток систем відкритої освіти дорослих є циклічним, вважаємо за доцільне більш детально проаналізувати лінійно-циклічно-спіральної схему розвитку освіти. Вивчення періодичності розвитку освіти дорослих в Україні, що обґрунтована українськими й зарубіжними вченими, з урахуванням універсальної лінійно-циклічно-спіральної схеми розвитку соціокультурних систем дають змогу зробити припущення про 20-річні періоди розвитку систем освіти дорослих т. з. локального рівня (див. рис.3).

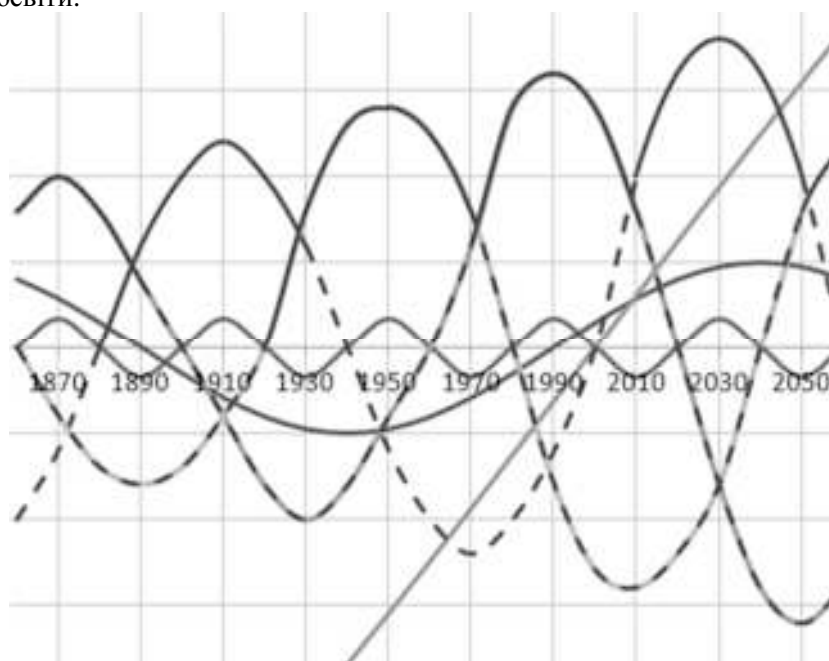

Рис. 3. Лінійно-циклічно-спіральної схема розвитку систем відкритої освіти дорослих (розроблено автором)

На наше переконання, ефективним засобом довгострокових економічних циклів, унаочнення глобального рівня є моделі запропоновані М. Кондратьєвим на початку

XX ст. Науковець зробив припущення, що періоди потужного економічного підйому кожного разу були ініційовані фундаментальними інноваціями; процеси зростання в певний момент досягали своїх меж, після чого йшли етапи економічного спаду. Можна впевнено сказати, що цикли М. Кондратьєва є довгими хвилями ділової активності, які періодично виявляються як тривалі фази процвітання й рецесії. Термін тривалості таких хвиль у середньому – 45-60 років і спричинені вони певними науковими й технічними інноваціями. Зокрема перший цикл (1780–1840 рр.), визначений М. Кондратьєвим, ознаменувався переходом від феодального до індустріального суспільства. Ключовою галуззю стала текстильна промисловість, а базовою інновацією – текстиль. Другий цикл (1850–1890 рр.) – «юність» індустріального суспільства. Ключові галузі – гірничодобувна й сталеварна промисловість. Базова інновація – транспорт. Третій цикл (1900–1920 рр.) – «зрілість» індустріального суспільства. Ключові галузі – хімічна промисловість та електроіндустрія. Базова інновація – конвеєрне виробництво. Четвертий цикл М. Кондратьєва (1930–1970 рр.) – пізня фаза індустріального суспільства. Ключові галузі – нафтохімія, автомобілебудування, індустріалізація сільського господарства. У п'ятому циклі, починаючи з 1990 р., відбувається поступовий перехід від індустріального суспільства до інформаційного суспільства, а потім і до суспільств знання. Базові інновації – кібернетика, інформація, комунікація. На підставі викладеного вище, можна припустити, що інформаційні, комунікаційні, біо-, нанотехнології становлять матеріальний базис нинішнього циклу, а основою їх функціонування є саме знання. Перехід до суспільств знання пов'язаний з дематеріалізацією й зниженням енергозалежності за одночасного зростання ролі інформації та знання. Спираючись на наведені цикли М. Кондратьєва, можна припустити, що цикл суспільств знання триватиме орієнтовно до 2030 р. За цей час високорозвинені країни та країни з перехідною економікою повинні подолати перепони на шляху до формування суспільств знання. Україна також має «зверити час» і цілеспрямовано рухатися в напрямі побудови суспільства знання.

На підставі сказаного доходимо висновку, що глобальний рівень розвитку систем відкритої освіти дорослих пов'язаний з трансформацією суспільного устрою й відповідає приблизно століттю або п'яти 20-річним циклам локального рівня (див. рис. 3). Мегаглобальний рівень

лінійно-циклічно-спіральної схеми розвитку систем відкритої освіти дорослих презентований сучасним уявленням про відкритість і відповідне світорозуміння. У класичній науці й філософії раціоналізму закритість, замкненість, системність розглядаються як вихідні й фундаментальні категорії. З цими категоріями безпосередньо пов'язані такі категорії, як детермінізм, лінійність, рівновага, стабільність, зворотність тощо. Поступове введення в некласику таких категорій, як відкрита система, індетерміналізм, нерівновага, нестабільність продиктовано необхідністю подолання вихідної закритості. Натомість, як справедливо зазначає В. Єгоров, сучасне світорозуміння, що відповідає постнекласичній науці, базується на відкритості як вихідній категорії відкритого світу [6, с. 34]. Світ у граничному світоглядному значенні презентований світовиявом. Поняття світовияву означає світоглядний підхід з позицій відкритості світу, тобто з об'єктивних позицій. Це найбільш абстрактний, граничний, світоглядний рівень, що виражає відсутність початку й кінця світу. Таке сучасне розуміння світу пов'язане з відкритістю й покладено в основу відповідного світорозуміння, що є протилежним раціоналізму як світоглядному підходу. Це і є філософія відкритого світу, філософія відкритості, що ґрунтується на новому розумінні відкритості й нескінченності світу, порядку й хаосу, детермінізму та індетермінізму, організації та самоорганізації, лінійності та нелінійності, стабільності й нестабільності, односпрямованості й багатовекторності природних процесів, флуктуації, біфуркації, інформаційної природи людини, її пізнавальних здібностей і потреб. Мегаглобальний рівень презентований низхідною тенденцією на початку нашої ери й висхідною – на початку другого тисячоліття (див. рис. 3).

Ідентифікація зазначених рівнів дає змогу досить точно визначити точки біфуркації графіку логістичної функції. Як видно зі схеми (рис. 3), сучасний етап розвитку систем відкритої освіти дорослих характеризується взаємним посиленням усіх рівнів лінійно-циклічно-спіральної схеми їх розвитку, що дає підстави сподіватися на сприятливий перебіг подій.

Що ж до предмета нашого дослідження, то наведена модель логістичної еволюції віддзеркалює етапи розвитку відкритої освіти дорослих – від кореспондентської освіти на початку XX ст. до систем дистанційного навчання кінця XX – початку XXI ст. На стадії стабільності, насиченості, під впливом інновацій система відкритої освіти зазнає певних хаотичних змін і переходить у якісно новий

рівноважний стан. Нескладно проаналізувати наведену модель і дійти висновку, що невдовзі відбудеться насичення «ринку» освітніх послуг і системи дистанційного навчання змінять принципово нові системи відкритої освіти дорослих.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Дослідження особливостей функціонування й розвитку систем відкритої освіти дорослих дало змогу дійти висновку про те, що за своєю сутністю суспільний розвиток як процес, по-перше, підпорядковується універсальній парадигмі розвитку, по-друге, відповідає лінійно-циклічно-спіральної схемі фрактальної природи й, по-третє, складається з трьох рівнів (локального, глобального і мегаглобального), які впливають (посилують чи послаблюють) на розвиток і функціонування систем відкритої освіти дорослих. Функціонування й розвиток систем відкритої освіти дорослих відбувається відповідно до моделі руху систем від стану ієрархізації до деієрархізації й навпаки, що позначається на виникненні й невілюванні кризових нестабільних станів, які зумовлюють або перехід до нового витка розвитку, або

до занепаду. Цей коливальний процес регулюється певними атракторами й підпорядковується універсальній синергетичній парадигмі. Узагальненою формою цього коливання є хвиля, конфігурація якої набуває вигляду синусоїди. Важливою характеристикою універсальної схеми розвитку систем соціокультурної динаміки є її фрактальна природа, що реалізується в спіралеподібно укладених і таких, що переходять один в одного, різних за розмірами тріадних діалектичних циклах, які посилюють або послаблюють один одного.

Доведено, що найбільш прийнятною моделлю розвитку систем відкритої освіти дорослих є модель з логістичною траєкторією (S-траєкторія). Саме логістична траєкторія й відповідає за «спіральну» частину схеми розвитку. Посилена або послаблена на тому чи іншому етапі локального, глобального чи мегаглобального рівня вона відображає лінійно-циклічно-спіральної схему розвитку систем відкритої освіти дорослих фрактальної природи. Ця особливість систем відкритої освіти дорослих і визначає тенденції їхнього розвитку.

Список використаних джерел

1. Анохин П. К. Избранные труды / П. К. Анохин. – М. : Наука, 1978. – 400 с.
2. Вознюк О. В. Нова парадигма моделювання та розвитку історико-педагогічного процесу: монографія / О. В. Вознюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2014. – 550 с.
3. Вознюк О. В. Педагогічна синергетика: генеза, теорія і практика: монографія / О. В. Вознюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2012. – 708 с.
4. Донченко Е. А. Социентальный психофрактал / Е. А. Донченко // Фрактальная психология. – К. : Знання, 2005. – 402 с.
5. Донченко О. Психологія трансперсональних конструктив / О. Донченко // Психологія і суспільство. – 2001. – № 3(5). – С. 44–104.
6. Егоров В. С. Философия открытого мира / В. С. Егоров. – М. : Московский психолого-социальный институт; Воронеж : Издательство НПО «МОДЭК», 2002. – 320 с.
7. Євтодюк А. В. Синергетичні засади моделювання освітніх систем: дис... кандидата філос. наук : 09.00.03 / Євтодюк Антоніна Володимирівна. – К., 2002. – 198 с.
8. Огієнко О. І. Тенденції розвитку освіти дорослих у скандинавських країнах: монографія / Олена Іванівна Огієнко. – Суми : ПВП Еллада-S, 2008. – 444 с.
9. Пахомов Ю. Н. Пути и перепутья современной цивилизации / Ю. Н. Пахомов, Ю. В. Павленко, С. Б. Крымский; НАН Украины, Ин-т мировой экономики и междунар. отношений. – К. : Благотворительный фонд содействия развитию социальных и экономических наук «Международный деловой центр», 1998. – 432 с.
10. Плеханов Г. В. Избранные философские произведения / Г. В. Плеханов. – М. : Политиздат, 1956. – Т. 1. – 847 с.

References

1. Anokhin, P. K. (1978). *Selected works*. Moscow: Nauka. [in Russian]
2. Vozniuk, O. V. (2014). *The new paradigm of modeling and development of the historical and pedagogical process: monograph*. Zhytomyr : Zhytomyr Ivan Franko State University. [in Ukrainian]
3. Vozniuk, O. V. (2012). *Pedagogical synergetics: genesis, theory and practice: monograph*. Zhytomyr : Zhytomyr Ivan Franko State University. [in Ukrainian]
4. Donchenko, E. A. (2005). *Societal psychofractal. Fraktalnaia psikhologija*. Kyiv : Znannia. [in Russian]
5. Donchenko, O. (2001). *Psychology of transpersonal constructs. Psikhologhiia i suspilstvo*, 3 (5), p.p. 44–104. [in Ukrainian]
6. Yegorov, V. S. (2002). *Philosophy of the open world*. Moscow : Moscow Psychological and Social Institute; Voronezh : Publishing NPO "MODEK". [in Russian]
7. Yevtodiuk, A. V. (2002). *Synergetic principles of educational systems modeling: thesis for the degree of Candidate of philosophical sciences: 09.00.03*. [in Ukrainian]
8. Ohienko, O. I. (2008). *Tendencies of adult education development in Scandinavian countries: monograph*. Sumy: PVP Ellada-S. [in Ukrainian]
9. Pakhomov, Yu. N. (1998). *The ways and crossroads of modern civilization*; National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of World Economy and International Relations. Kyiv : Charitable foundation for assisting development of social and economic sciences "International Business Centre". [in Russian]
10. Plekhanov, G. V. (1956). *Selected philosophical works. Vol. 1*. Moscow : Politizdat. [in Russian]
11. Prigozhin, I., Stengers, I. (1986). *Order out of Chaos: a New Dialogue of Man with Nature*. Tran. from English. Moscow : Progress. [in Russian]
12. Pryma, S. M. (2014). *Modeling open adult education as a system of socio-cultural dynamics. Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, inovatsiini tekhnolohii: a*

11. Пригожин И. Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой / И. Пригожин, И. Стенгерс; пер. с англ. / под общ. ред. В. И. Аршинова, Ю. Л. Климонтовича и Ю. В. Сачкова. – М. : Прогресс, 1986. – 432 с.
12. Прийма С. М. Моделювання відкритої освіти дорослих як системи соціокультурної динаміки / С. М. Прийма // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: наук. журнал / голов. ред. А. А. Сбруєва. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2014. – № 10(44). С. 263–276.
13. Сігаєва Л. Є. Розвиток освіти дорослих в Україні (друга половина XX ст. – початок XXI ст.): монографія / Л. Є. Сігаєва; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих АПН України. – К. : ЕКМО, 2010. – 419 с.
14. Шпенглер О. Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории / Освальд Шпенглер. – М. : Мысль, 1993. – Т. 1: Образ и действительность. – 663 с.
13. Sigaieva, L. Ye. (2010). *Development of adult education in Ukraine (the second half of the 20th century – early 21st century): monograph*. Institute of Pedagogical Education and Adult Education of AES of Ukraine. Kyiv : EKMO. [in Ukrainian]
14. Spengler, O. (1993). *The Decline of Europe. Essays on morphology of the world history. Vol. 1: The image and reality*. Moscow : Mysl'. [in Russian]

Рецензент: Левтерова Д. – д.пед.н., професор

Відомості про автора:

Прийма Сергій Миколайович

pryima_s@ukr.net

Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького
вул. Леніна, 20, м. Мелітополь,
Запорізька обл., 72312, Україна
doi: dx.doi.org/нвмдпу.v0i15.1272

Матеріал надійшов до редакції 02.12.2015 р.

Прийнято до друку 15.12.2015 р.